

V. Matsko's popularity – in his works, those contemporaries find a response with their own feeling and anticipation. He is original, something new appears, relevant problems of time are opened in each composition. Moral and ethical characteristics of the past era of social realism has being clearly seen in his works, which are violated to the social and national conflicts. At the beginning of 90's. of the XXst century litterateur was in the borderline time of choice between two cultural forms: of social realism and free democratic creation without Marksist-Leninist postulates.

Key words: modern literary process, artistic heritage, moral-ethical problems, writer, artistic palette, creativity, prose writing.

Отримано: 16.09.2019 р.

УДК 821.161.2-1(477.43)

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.332-338

Любов Олійник

Хмельницький національний університет

ХУДОЖНІЙ СВІТ ПОЕЗІЇ ГЕРАСЯ СОКОЛЕНКА

У статті проаналізовано поетичну спадщину Подільського письменника-фронтовика Герася Соколенка. Звернено увагу на художню цінність тексту, зокрема розглянуто твори різного тематичного спрямування, художні засоби та прийоми, охарактеризовано образи, які найчастіше з'являються у поезіях.

Ключові слова: Поділля, поетичний твір, проблематика, мотив, художній засіб, епітет, метафора, рефрен.

Подільська земля здавна славиться великими іменами в історії України, починаючи із Герасима та Мелетія Смотрицьких, Ісайї Кам'ячанина, Дмитра Наливайка та інших діячів культури. ХХ століття, з усіма його війнами, революціями та різними «катаклізмами», також подарувало низку гідних синів та дочок, яким вдалося, пройшовши нелегкий життєвий шлях, залишити по собі неперевершені літературні твори. Наукова спільнота активно бере до розгляду творчість подільських авторів, проте не всі однаково поціновані та достатньо вивчені, серед таких авторів можна виокремити Володимира Булаєнка, Леоніда Левицького, Володимира Бабляка, Герася Соколенка.

У статті «Поезія – на життя і смерть» Ростислав Доценко розкриває долю українських поетів-фронтовиків, «творчість яких розпочалася на порозі того великого крутоголому 41-го року і достроково була зметена у фізичну безвість». Він зазначає, що «за радянських часів лише згадували декого з цих поетів – тих, що перебували в лавах Червоної армії і загинули на фронті чи в полоні і що їх якось вдалося вписати в офіційний «літканон» [4]. Однак ім'я Герася Соколенка (Герасим Іванович Шмигельський) відноситься до зовсім іншої категорії – до «майже не відроджених поетів» [4]. Його біографія, як і його творчість складалася по шматочкам з різних спогадів сучасників, з архівних джерел та прижиттєвих видань.

Публікації творів Герася Соколенка, спогади, дослідження про нього здійснювалися за кордоном та в Україні В. Горбатуком, Р. Доценком, М. Іванченком, А. Карп'юком, В. Кравчуком, І. Левадим, В. Лехтером, В. Мацьком, Л. Полтавою, П. Ротачем, В. Федотовим. З кожною наступною роботою все більше розкривається творчий талант поета, з'ясовуються невідомі обставини життя, проте і сьогодні є потреба у більш детальному дослідженні художньої палітри його творів.

Герася Соколенка назвали «поетом невідомої долі» тому, що про його життя, як і про його творчість збереглося не так багато фактів [8]. Достеменно відомо, що народився він 20 березня 1920 року в селі Михля Ізяславського району Кам'янець-Подільської (тепер Хмельницької) області в сім'ї Івана та Олександри Шмигельської. Закінчивши семирічку, разом з батьком став працювати у місцевому лісництві і навчатися в старших класах вечірньої школи в Ізяславі. Перед війною уже трохи друкувався в періодиці. До строкової служби був не придатний через зоб. До та під час війни працював кореспондентом часопису «Заславський вісник». Восени 1941 року Герась Соколенко через свого друга Миколу Болкуна, що також працював у редакції, зблизився з ОУН. Взимку 1942 року молодого поета було відраджено до Шепетівки, де він жив і працював при редакції газети «Нова Шепетівщина». При цьому мав виконувати доручення – підтримувати постійний зв'язок між Ізяславом, Рівним і Шепетівкою, селами й лісами краю. Двічі був заарештований гітлерівцями: у 1942 та 1943 рр. У Шепетівській в'язниці просидів півроку і був звільнений завдяки старанням Уласа Самчука, який написав про це у книзі спогадів «На білому коні» 1975 року: «Що міг йому помогти, тепер мої заходи могли тільки пошкодити, але йду до свого шефа Карла Аріо (з Німецької Пресової Служби, до якої я в той час був приділений) і прошу щось зробити. Аріо мав великі зв'язки, кудись там ходив, і раптом одного дня, як звичайно – несподівано, Соколенко появляється у нашій хаті. Весь виснажений, брудний, занедбаний...» [6, с.220-221]. Після другого арешту поета відправили до таборів «Ост» (м. Шопеніц, Сілеція), де Герась Соколенко працював під наглядом у цегельні. У той важкий період життя єдиною розрадою для нього став літературно-розважальний журнал для українців-остарбайтерів «Дозвілля», на сторінках якого час від часу з'являлися і поезії Герася Соколенка [9].

Наприкінці 1944 року радянська армія, очистивши територію України від загарбників, почала визвольний похід на Європу. Йдучи на Захід, мобілізаційні органи долучали всіх тих, хто міг поповнити військові ряди. Герась Соколенко потрапив у штрафний батальйон, оскільки раніше мав зв'язки з націоналістами. «Щойно з-за колючого дроту, непридатний до війська, бо недочував від хвороби, він, однак, опинився в шеренгах червоного війська на передовій лінії вогню. І хоч потрапив туди не під своїм прізвищем, а під літературним псевдонімом, похоронка на нього таки дійшла до батьків. В ній значилося, що Герась Соколенко, рядовий штрафної роти, загинув у бою 20 лютого 1945 року. Похований в братській могилі у селі Маркт Борау (нині – Боров Нижньосілезького воєводства Польщі)», – писав С. Єсюнін у статті «Герась Соколенко – поет трагічної долі» [5].

Хоча доля не надто доброзичливою була до Герася Соколенка, проте він залишився ліриком з виразним романтичним забарвленням [8, с.36]. Його поетична муза, пройшовши складний шлях ув'язнень, «остарбайтерства» та фронтів Другої світової війни, була «ніжнотонною» та «огнебризною». Сьогодні про талант Герася Соколенка можна судити із посмертних книг: «Твори поета невідомої долі», яку упорядкував Леонід Полтава у Нью-Йорку – Філадельфії 1981 р., «Мечів ніжнотонних яса...», яку уклали Василь Горбатюк та Віталій Мацько в Хмельницькому 2007 р., та «Сурмач визвольних змагань», що вийшла у Костополі Рівненської області за ініціатиивою Анатолія Карп'юка та Михайла Іванченка у 2010 р. [2].

Протистояння складним життєвим умовам зробило поета справжнім борцем, у якого головною зброєю було перо в руках. У невеликому літературному доробку, який залишив після себе Герась Соколенко, переважає героїчна лірика. Поезії сповнені почуттям рішучості, завзяття, козацької звияти та надлюд-

ської сили духу. У них знаходимо партизанську, козацьку та морську тематики, звернення до образів повстанців Олекси Довбуша та Устима Кармелюка, бачимо настання «нової ери» і болючі спомини про стару, милуємося пейзажними замальовками Карпат, Поділля та Волині тощо.

Герась Соколенко відчував прихід «нового літа», «нової ери», з її «західним ритмом», він розумів, що гітлерівська «Нова Європа» не потребувала державної Нової України, а тільки «Рейхскомісаріяту Україна», який був би просто постачальником робочої сили та складом сировини для великого «Рейху». Поет це добре усвідомлював, а тому прийняв єдине правильне рішення – йти в партизани, адже у роки війни провідною ідеєю творчості Герася Соколенка було створення вільної і незалежної України. Саме у віршах знаходимо натяки на тісні зв'язки з ОУН. Партизанська тема присутня у поезіях «Літо 1941 року» (1942 р.) та «Присвята» (1942 р.). У першому вірші вміщено підзаголовок «Похідним Г.» – похідним групам Організації Українських Націоналістів, борцям за українську незалежність. Автор свято вірить, хоч і не знає напевно, у світле майбутнє України, бо «вже прокидається мій Велет – / Мій Український Рідний Край», якому під силу відновити минулу славу України [8, с.11]. Написання слів «Велет» та «Мій Український Рідний Край» з великих літер свідчить про глибоку любов та відданість Герася Соколенка українській нації. Друга поезія – це акровірш, з перших літер якого стає зрозумілим заголовок і суть: Бандера. Згадуючи співця Бояна, автор показує тяглість традицій та велич нашої держави і резюмує: «Америка – Америці, а Україна нам!». Остання фраза – риторичний оклик, звучить як заклик до дій: «відчиняти двері Революційним вітрам» [8, с.17].

Свідченням оновлення волі і самостійності України для Герася Соколенка є бій під Крутами 1918 року як одна з найвеличніших жертв українських юнаків в обороні ідеалів щойно проголошеного Четвертого Універсалу. Саме цій події присвячено поему «Баллада про триста мечів» (1941 р.). Перед читачем повстає 300 безсмертних лицарів, які піднімають свої мечі для оборони волі Батьківщини:

І підноситься
Триста мечів.
Це виходить
Загін юнаків
Проти диких
Московських полків
І вмирає
В нерівній бою
За народ і вітчизну
Свою [8, с.8].

У кінці поеми автор «воскрешає» лицарів, аби скерувати своїх сучасників на правильний шлях, бо «на подвиг зове їхня кров»: «Вони зір повертають / На схід. / І крокують / Рядами в похід. Йдуть / І пісню несуть на устах, / І хвилюється море / Повстань. / Буде бій грозовий» [8, с. 9].

Поетична мова вірша сповнена різноманітними тропами та стилістичними фігурами. Для зображення масштабності картини автор використовує метафори: «скільки днів пропливло і ночей. Скільки сліз із блакитних очей», «віє січень», «туман тече», «збіговище хмар», «Батьківщина зове», «чорна туга пливе», «клич пробива», стяг «розносить пожар», «чорна туга від сходу пливе», туман «струменем б'є» тощо. Герась Соколенко вдало підбирає епітети: «блакитних очей», «косим серпом», «снігів океан», «юний лицар», «гострих

мечів», «прострелений стяг», «чорна туга», «ім'я страшне», «диких, московських полків», «зарум'янене небо», «бій грозовий», «голубими просторами», «тернисту путь» [8, с.7-9]. Емоційності надають рефрени, наголошуючи таким чином на важливості події та її дату: «І встає 18-й рік», «Юний лицар встає із мечем», «Віє січень снігів океан» – та прийом перенесення:

Голубими просторами
Йдуть
У далеку
Тернисту путь [8, с.8].

Продовжуючи тему повстання, в його творчості з'являються мотиви туги за минулим. У поезія «До гір причаляють вітри...» (1944 р.) та «Карпати» (1944 р.), з'являється образ лідера опришків, народного месника-повстанця та «розбійника» Олекси Довбуша. Це не просто історична постать у канві поезії чи випадкова асоціація, це світ думок і настрою поета. «Гнівний Довбуш на скалі зове «розбійників» до себе», і його голос лунає в Карпатах, як «могутній клекіт Черемоша», і проходить крізь століття: «Щоб по-новому привітат / «Розбійницьку» ватагу» [8].

Слово «розбійник» у сполученні «розбійницька ватага» береться автором у лапки. Це зумовлено тим, що будь-який окупант називає месника, борця за волю, не інакше, як бандитом або розбійником.

Описуючи красу Карпат, Герась Соколенко використовує здебільшого метафори: «пливуть у яр джерела», «гомонять і снять гуцульські села», «падає весна», «сосна кадить янтарним димом», «Черемош п'є зелену брагу» – та епітети: «красна земля», «гуцульські села», «янтарним димом», «сірий плин», «зелену брагу» – порівняння «на гори падає весна, мов птиця, незборима» [8].

Поет, чия душа «говорить новою ерою», у кого в серці «любові по вінця», говорить, що «родився для щастя», яке не дається задарма [7, с.116], тому й творчість його була присвячена винятково боротьбі проти гнобителів українського народу. Про своє нелегке покликання Герась Соколенко заявляє у вірші «Гімн молодих поетів» (1943 р.). Поети його часу, як і він сам, «не ніжні, а буйні і лихі», тому що «в диму Батьківщина / І покрита імлюю шляхи» [8, с.16]. Відкидаючи творчість Костянтина Бальмонта і Павла Тичини, переповнені романтизацією подій, «проте при запровадженні у свої вірші нових слів як «ніжнотонно», «огнебризний» наслідує саме Тичину» [8, с.36], він творить власну «музику грізну, музику маршів бою»:

Ми закохані в музику грізну
Маршів бою і в громи пісень.
Наша юність палка й огнебризна
Над знаменами сонце несе! [8, с.16].

Тут Герась Соколенко використовує символ сонця, що можна потрактувати як поезію «поетів далеких провінцій», які, як і він сам, готові боронити рідну землю і словом, і ділом.

Зовсім несподівано у творчості з'являються мариністичні мотиви («Чорноморська поема», 1943 р.). Море, якого поет, можливо, ніколи й не бачив, створює в його уяві низку образів і ототожнюється із життям. Поема складається з двох частин, кожна з яких має назву «Капітан корабля». У першій показано, як у боротьбі зі стихією гартувалися воля й мужність матросів:

І, втираючи радісні сльози,
Не забудеш, як з палом чуття
На борту поклялися матроси
Полягти в боротьбі за життя [8, с.22].

У другій поет згадує, як у 20-му році «непокірних матросів розстріляв капітан корабля», а далі говорить про те, що він сам знаходиться на кораблі серед матросів, і що жодні стихії не зможуть їх звернути зі шляху [8, с. 22-23].

Урочисто-піднесена поетична мова вірша створюється за допомогою авторських та постійних епітетів: «сивим помахом бронзових крил», «синьоокий стрункий капітан», «зброя, вмига промінням блискучим», «радісні слъзозі», «розбурхане море», «гранітна скала», «хвилі білопінні» тощо. Використовуючи порівняння «Було море тоді, як сьогодні, / Розливаючись, наче вино», поет показує могутність стихії, яка «б'є у борт в шаленім шалі», однак матроси нічого не бояться, тому що їх «веде вперед суворий капітан».

Кожен поет чи-то воєнної, чи-то повоєнної доби звертається у своїй творчості до образу матері, і Герась Соколенко не виняток. Вірш «Матері» (1942 р.), пройнятий складними та тужливими мотивами, сповнений болем та переживаннями матері за сина, який вирішив боротися за вільну Україну в лавах повстанців. Коли «...шпурлятиме міддю берез / Понад кручами вітер осінній. / І коли жар огнистих ракет/ Зацвіте над перонами станцій», тоді лишень матір довідається, що її син – це поет, який «взяв меча і пішов у повстанці». Експресивного забарвлення поезії додають змальовані у метафоричній формі прихід осені та картини буття: «забриняють ніжнотонно мечі», «опадатимуть зорі з небес».

У поезії «Синь очей під шовковими віями...» (1944 р.) ліричний герой згадує про найріднішу людину в житті – матір, про «дитинства привітного неповторну далеку весну». Він готовий відмовитися від прогулянки з жінкою легкої поведінки, від посиденьок в ресторані, від причитання віршів, бо:

Буде в серці гроза мов у кратері,
Та ні слова про це не скажу.
Над портретом любової матері
Одинокий всю ніч просиджу [8, с.25].

Особливе місце у творчості Герася Соколенка, поєднуючи елементи родинного та героїчного, займає «Калискова пісня» (1944 р.), що, на думку І Левадного, «задумом і формою нагадує подібну колискову пісню Лесі Українки» [8, с.36]. З неї постає образ турботливої матері, яка співає над колискою та хвилюється за сина: «Я весь час не спатиму, / Тебе колихатиму, / Сину мій малий», адже вони залишилися удвох, бо батько «... за горами / Б'ється з люті ворогом, / Захищає край» [8, с.12].

У творчості молодого поета поряд з героїчною знаходимо ще інтимну та пейзажну лірики, що здебільшого переплітаються між собою. Через описи природи розкривається душевний стан ліричного героя («На світанку», 1941 р.; «Повисли над туманами...», 1942 р.; «Дивлюся на кучері твої...», 1943 р.; «Небозвід розкрив фіранку», 1943 р.; «Цілую молодість свою...», 1943 р. тощо) [7-8]. Наприклад, у вірші «Рум'яним шовком на дубах» (1944 р.) тема кохання розкривається через пейзажні замальовки: «І знову верби через став / До мене віти простягають, / І не ціловані уста / Всю ніч трояндами палають». Згадка про «кофту голубу», коли всі «поснули в бараці», робить ліричного героя щасливим: «І так приємно, що один / Чекаю в темряві світання / І в тиші розових хвилин / Тремчу від щастя та кохання» [8, с.24].

У вірші присутні метафоричні описи природи: «неціловані вуста всю ніч трояндами палають», «повисла осінь злототканна», «верби через став віти простягають», «бреніння голосів із шелестом акацій», – вживаються епітети: «рум'яним шовком», «осінь злототканна», «кофта голуба», «неціловані уста», «темряві світання», «розових хвилин», – що емоційно наснажують поезію.

Почесне місце займають поезії присвячені рідним просторам, місцям, де судилося жити, творити, працювати та боротися за незалежність України: «Волинь» (1942 р.), «Поділля» (1943 р.), «Згадаш землю дорогу...» (1944 р.) тощо [7-8]. У них автор згадує Лесю Українку, Уласа Самчука [8, с.13-14], Устима Кармелюка [8, с.20], однодумців та повстанців, поряд з якими і сам прагнув реалізувати ідею національної незалежності України [8, с.13-14, 20-21], Леоніда Полтаву – поета і друга, з яким листувався, перебуваючи на примусових роботах [8, с.21].

Отже, творчість подільського поета Герася Соколенка, безперечно, є великим надбанням української літератури воєнної доби, адже у ній звучать важливі теми: доля України та її людей, зв'язок минулого із сучасним та майбутнім, родинні відносини, дружба, кохання тощо. Художня цінність поезії розкривається через індивідуальний, ні на кого не схожий поетичний голос із самотньою метафорику та ефонікою.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк В. «Над знаменами сонце несем» або Три народження поета Герася Соколенка. *Герась Соколенко. Мечів ніжнотонних яса*. Хмельницький : Поліграфіст, 2007. 160 с.
2. Горбатюк В. «І підноситься Триста мечів»: Герої Крут у творчості поета Герася Соколенка. URL: <http://pvisti.info/culture/697-i-pidnosytisia-trysta-mechiv> (дата звернення 15.09.2019).
3. Горбатюк В. Три народження поета Герася Соколенка. *Дзвін*. 2008. № 1. С. 17-20.
4. Доценко Р. Поезія – на життя і смерть. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/Sokolenko/Poetry.html> (дата звернення 15.09.2019).
5. Єсюнін С. Герась Соколенко – поет трагічної долі. URL: <https://shepetivka.com.ua/statti/kultura/360-geras-sokolenko—poet-tragichnoyi-doli.html> (дата звернення 15.09.2019).
6. Самчук У. На білому коні. Спомини і враження. Вінніпег : Видання товариства «Волинь», 1980. 251 с.
7. Соколенко Г. Мечів ніжнотонних яса... Хмельницький : Поліграфіст, 2007. 160 с.
8. Соколенко Г. Твори поета невідомої долі. Нью-Йорк ; Філадельфія : АДУК-ООЧСУ, 1981. 38 с.
9. Федотов В. Волинський Мартин Іден: штрихи до портрета. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/Sokolenko/VolynMartinIden.html> (дата звернення: 15.09.2019).

There has been analyzed a poetic heritage of a Podillia writer-combatant Heras' Sokolenko. Let's pay attention to the fiction arrangement of the text. There has been analyzed the works of different thematic orientation, artistical means and devices, characters, the most frequently appearing in poems.

Heras' Sokolenko is a lyric poet with bright romantic features. His poetic muse, being greatly influenced by difficulties of imprisonment, period of «ostarbeiters», the fronts of World War II, has still remained to be soft, original and the one to lift patriotic spirit. The proof for an original talent of Heras' Sokolenko has become the book of Leonid Poltava «The Works of Unknown Destiny Poet», which appeared in the USA in 1981. Immense love to Motherland and patriotic ardour of a young person have been described in the collection of poems «Mechiv nizhnnotnyh yasa», being arranged by Vasyl Horbatiuk and Vitaliy Matsko in 2007.

Heroic lyrics prevails in small literature heritage of Heras' Sokolenko. There have been included all feelings, gained during life difficulties not only on fronts, but also in imprisonment, on escape and at penal servitude. The poems are full of resolution, enthusiasm, cosaks' victory and superhuman will power. There can be distinguished partisan, cosak, being applied to the character of a «bandit» of Oleksa Dovbush and

of Ustym Karmeliuk, and marine themes, the beginning of a «new era» and painful reminiscences of the past.

The works of a poet are undoubtedly the masterpiece of the war period. But due to different factors his poetic muse hasn't been formed and polished definitely. That's why there may be found Russian words, irregular grammar forms of words and false stresses. But these details don't diminish the value of Heras' Sokolenko poems, being original, not similar to anything else. There is undeniable truth in his original metaphors and euphonisms.

Key words: Podillia, poetic work, subject matter, motive, artistical means, epithet, metaphor, refrain.

Отримано: 26.09.2019 р.

УДК 821.161.2-1'06.09(477.43-21)Прокоф'єв

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.338-345

Олег Рарицький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ПРОКОФ'ЄВА: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується творчість сучасного українського письменника Івана Прокоф'єва. Розкрито особливості та художні функції інтертекстуальності у творах поета різних років. Аргументується художня повноцінність поезії І. Прокоф'єва, яка є цікавим проявом плідного функціонування інтертекстуальності, що може слугувати матеріалом для подальших досліджень питань міжлітературної взаємодії. Аналіз проведено в контексті української і зарубіжної літератури.

Ключові слова: поезія, вірш, інтертекстуальний, ремінісценція, алюзія.

Останнім часом в українському літературному процесі стала помітною творча постать подільського письменника Івана Прокоф'єва. Десятки його поетичних добірок, літературно-критичних статей опубліковані у всеукраїнській періодиці. Вийшли авторські книги. Прикметними їх ознаками є плідна практика художньої рецепції життєвих явищ, тісна пов'язаність зі світовим загальнокультурним і літературним контекстом. Висвітлення цього аспекту кращих поетичних творів І. Прокоф'єва, на наш погляд, може мати наукову перспективу, зокрема, в плані дослідження тяжіння сучасної української поезії до здобутків і головних напрямків розвитку європейських літератур.

Творчість І. Прокоф'єва вже не один раз стала об'єктом наукової уваги. Аналізувались проблемно-тематичні ознаки дискурсу, структурні особливості художнього образу, сугестивно-медитативні чинники його змістового наповнення тощо. Актуалізований у цій статті аспект уваги заторкнуто у розвідках В. Базилевського, Б. Гришука, Р. Харитонові та ін. Однак вони мають лише фрагментарний, побіжний характер.

Індивідуально-авторська поетика подільського письменника формувалась під впливом класичної європейської традиції та модерну. Уважний розгляд явища міжлітературної взаємодії може сприяти виходу на результативні спостереження сучасного літературного процесу.

Мета дослідження – виявлення елементів інтертекстуальності, потрактування їх художніх функцій у творах І. Прокоф'єва.